

Сембиев Н. С., қылмыстық құқық және криминология кафедрасының аға оқытушысы, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.)

Қарақшылықтың тонаудан және қорқытып алудан айырмашылығы

Аннотация. Мақалада меншікке қарсы ұқсас қылмыстардың топтық объектісі — меншік иесінің иелену, пайдалану және оған билік ету құқығын құрайтын меншікке байланысты қоғамдық қатынастар болып табылады екені қарастырылған.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасы, Кодекс, заң, қарақшылық, тонау, қылмыс, қорқытып алу.

Сот, алдын ала тергеп-тексеру практикасы көрсеткендей, кейбір меншікке қарсы ұқсас қылмыстық құқық бұзушылықтарды дұрыс ажыратпайды. Бірақ заң нормалары саралауды дұрыс жүзеге асыруды талап етеді. Осы негіздерді есепке ала отырып, қарақшылықты басқа ұқсас қылмыстардан ажыратудың теориялық маңызымен қатар, практикалық маңызы да бар.

Қарақшылық пен тонау, нақтылап айтқанда күш қолданып жасалған тонау бір-бірімен өте ұқсас болып келеді. Сондықтан да практикада қарақшылықты тонау деп, ал тонауды қарақшылық деп саралау жиі кездесіп жатады. Тонауды біз қарақшылықтың құрамын талдағанда қарастырғанбыз. Бірақ ол толық талдауды қажет етеді, яғни тонауды қарақшылықтан нақты белгілері арқылы ажырату керек. ҚР ҚК-нің 191-бабында тонау дегеніміз — бөтен мүлікті ашық жымқыру деп анықтама берілген. Оның қоғамдық қауіптілігі меншікке құқықты бұзуынан көрініс табады. Тонаудың (күш қолданып тонағанда) қарақшылықпен ұқсас жері, ол объектісінде, яғни оның объектісі — меншік, ал қосымша тікелей объектісі ретінде денсаулық алынады. Бірақ, айырмашылығы қарақшылықтың объектісі меншік және өмір мен денсаулық. Мұнда екі объектінің де болуы шарт, өмір және денсаулық қарақшылықтың екінші маңызды объектісі болып табылады. Тонаудың құрамы құрылымы жағынан материалды, сондықтан да бұл іс-әрекеттің объективтік жағын: а) қоғамға қауіпті әрекеттер; б) қоғамға қауіпті салдар; в) олардың арасындағы себепті байланыс құрайды. Ал қарақшылық құрамы құрылымы жағынан формалды болып табылады. Мұнда зиянның орын алуы міндетті емес. Тонау қарақшылықтың жеңіл түрі десе де болады. Мысалы, өмірге және денсаулыққа қауіпті емес күш қолдану арқылы тонау, айыптының мүлікті өзінде ұстап қалу мақсатында қарақшылыққа ұласуы мүмкін, яғни өмірге және денсаулыққа қауіпті күш қолданылуы мүмкін.

Жәбірленушінің денсаулығы мен өмірі үшін қауіпті емес күш қолдану деп — кішігірім жарақат, қанталау, дене тырналуы түрінде денсаулыққа келтірілген жеңіл зиянды түсіну керек. Адамның жанына бататын, бірақ жарақат қалдырмайтын ұрып-соғу немесе өзгедей күш қолдану әрекеттері де сондай зорлыққа жатады. Бөтен мүлікті иелену үшін жәбірленушіні бостандықтан айыру немесе бостандығын шектеу, байлап тастау, ұстап тұру және басқадай да айыпты қолданған әрекеттер де денсаулыққа немесе өмірге қауіпті емес зорлықтар қатарына жатады. Сол сияқты жәбірленушінің организміне, оның еркінсіз өмірі мен денсаулығына қауіпті емес улы, есеңгірететін заттарды енгізу тонау ретінде сараланып, ал егер ол оның өмірі мен денсаулығына қауіпті болса, ол қарақшылық ретінде саралануға тиіс [1].

Сонымен қарақшылық пен тонаудың негізгі айырмашылығы мынада: 1) тонаудың объектісі — меншік, қосымша объектісі ретінде (күш қолданып тонағанда) адамның денсаулығы болуы мүмкін, бірақ бұл әрқашанда екі объекті бірдей болады дегенді білдірмейді, тонау күш қолданбай да жасалына береді. Ал қарақшылықта міндетті түрде екі объектінің де болуы керек; 2) тонаудың құрамы құрылымы жағынан материалды, яғни міндетті түрде залалдың орын алуы шарт. Ал қарақшылық формальдік құрамға жатады, яғни мұнда залалдың орын алуының қажеттілігі жоқ, тек шабуыл жасаған сәттен бастап

қылмыс аяқталған деп танылады; 3) күш қолданып жасалған тонау қарақшылықтағы сияқты физикалықпен қатар психикалық та болуы мүмкін. Бірақ ол адам өмірі мен денсаулығына қауіпті емес болуы керек. Ал қарақшылықта күш қолдану адам өмірі мен денсаулығына қауіпті болып табылады, яғни қарақшылық қоғамдық қауіптілігі жағынан ауыр болып келеді.

Қарақшылық және қорқытып алу қылмысының айырмашылығын қарастырып көрейік. Қорқытып алу қарақшылыққа өте жақын болып келеді, сондықтан олардың айырмашылығын объектісінен және объективтік жағынан көруге болады. ҚР Қылмыстық кодексінің 194-бабы қорқытып алуға мынадай анықтама берген: қорқытып алушылық, яғни күш қолдану не бөтеннің мүлкін жою немесе бүлдіру қатерін төндіріп, сол сияқты жәбірленушіні немесе оның жақындарын масқаралайтын мәліметтерді не жариялануы жәбірленушінің немесе оның жақындарының мүдделеріне елеулі зиян келтіруі мүмкін өзге де мәліметтерді тарату қатерін төндіріп бөтеннің мүлкін немесе мүлікке құқықты беруді немесе мүліктік сипаттағы басқа да әрекеттер жасауды талап ету. Осы көрсетілген анықтамадан көретініміз, қорқытып алу, қарақшылыққа қарағанда көптеген адамдардың мүліктік құқықтарына қол сұғады. Оның объектісі — меншік, ал заты — мүлік және мүліктік сипаттағы құқықтар. Сонымен қатар бұл қылмыстың объектісі — жәбірленушінің жеке басы да болады, яғни қылмыс күш қолданамын деп қорқытудан болмаса, масқаралаймын деп қорқытудан тұрады. Қарақшылықта күш қолдану тікелей мүлікті иемдену мақсатында бағытталса, қорқытып алуда қылмыскерлер мүлікпен қоса, сол уақытта жәбірленушіде жоқ мүлікке құқықтарды да талап етуі мүмкін. Ол сонымен қатар, оның пайдасына мүліктікі сипаттағы белгілі бір әрекеттерді жасауды да талап ете алады. Қорқытып алудың объектісі үлкен топтағы адамдардың игіліктерін де өзіне қосады. Мысалы, кінәлі адамның ар-ожданына, қадір-қасиетіне қол сұға алады. Ал, қарақшылықта ол жоқ.

Сонымен қатар қарақшылықта күш қолдану жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына қарсы бағытталған, ал қорқытып алуда адам өмірінен басқа оның объективтік жағынан оның денсаулығына, бостандығына кінәлі тиісе алмайды, қарақшылық пен қорқытып алу күш қолдану арқылы ажыратылады. Қарақшылықта физикалықпен қоса, психикалық күш қолдану да орын алады. Ал қорқытып алуда — тек психикалық күш қолдану болады. Сонымен қатар мұндағы күш қолдану заңдағы анықтамаға сәйкес кең ауқымды болып табылады. Мұнда психикалық әсер ету әртүрлі болады, яғни ол жәбірленушінің өзін немесе оның туыстарын масқаралайтын мәліметтерді тарататын, күш қолданамын, мүлікті құртамын деп жүзеге асырылады. Ал қарақшылықта айыпты тек физикалық күш қолданамын деп қорқыта алады. Қарақшылықта, егер жәбірленуші кінәлінің талабын сол уақытта орындамайтын болса, онда жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына күш көрсету қауіпі туындайды, яғни оған физикалық күш қолдану сол уақытта жүзеге асырылуы мүмкін. Ал қорқытып алуда, егер жәбірленуші кінәлінің талабын орындамайтын болса, онда оған болашақта күш қолданылуы мүмкін. Бұл осы қылмыстарды ажыратудың белгісі. Егер қорқытып алушы жәбірленушіге қорқыту кезінде күш қолданса, онда айыпты қорқытып алу, қарақшылық немесе тонау, (күш қолдану дәрежесіне қарай) ретінде жауапқа тартылады. Бұл ереже, тек бөтеннің мүлкін иелену құралы ретінде күш қолданғанда ғана қолданылады. Егер ол, мысалы, мүлікті беруден жәбірленуші бас тартқанда кек алу мақсатында жүзеге асырылса, онда ол бұл қылмысты құрамайды. Қылмыстың аяқталуына қарай да бұл қылмыстар бір-бірінен ажыратылады. Қарақшылықтың аяқталуы шабуыл жасау сәтінен басталса, қорқытып алуда, кінәлі мүлікті беру туралы талап қойған сәттен бастап аяқталады. Субъективтік жағынан бұл екі қылмыс та тікелей қасақаналықпен жасалады, бірақ оның мазмұны әртүрлі. Қарақшылық кезінде шабуыл жасаушы өз алдына құрбанының нақты заттарын иелену мақсатын алға қойса, қорқытып алуда ол жәбірленушіде жоқ мүлікті иелену мақсатын өз алдына қояды. Қарақшылықта шабуыл жасаушы затты, ақшаны және басқа да заттарды иеленуді қаласа, қорқытып алуда ол онымен қоса мүліктік құқықтарды иеленуді көздейді және оның пайдасына осы

әрекеттерді жүзеге асыруды талап етеді. Қорқытып алу қарақшылыққа қарағанда жеңіл қылмыс болып табылады. Өйткені қорқытушы әрқашанда өзінің әрекетін жүзеге асыра бермейді. Сонымен қатар, кінәлінің сол арада күш қолданбауы, жәбірленушіге оның әрекетін шындыққа сәйкестігін, яғни орындалатынын немесе орындалмайтынын бағалауға мүмкіндік береді. Оған қарамай жәбірленушінің бұл туралы билік органдарына хабарлауға мүмкіндігі бар. Ал қарақшылықта жәбірленушіге мұндай мүмкіндік берілмейді.

Осы жоғарыда айтылғандарға қарап, бұл қылмыстардың негізгі айырмашылықтары мынада: 1) қарақшылықтың ауқымынан гөрі қорқытып алудың ауқымы кеңірек болып табылады. Қорқытып алудың заты болып қозғалатын және қозғалмайтын мүлік, сонымен қатар әртүрлі мүліктік сипаттағы құқықтар болуы мүмкін; 2) қорқытып алуда кінәлі, оның талаптарын жәбірленуші орындамайтын болса, болашақта күш қолданамын деп қорқытады. Ал қарақшылықта күш қолдану сол арада, яғни мүлікті иеленген кезде жүзеге асырылады; 3) қарақшылыққа қарағанда қорқытып алуда күш қолдану тек психикалық түрде жүзеге асырылады.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается групповой (родовой) объект преступления против собственности — отношения собственности в целом, включающие права любого собственника по владению, пользованию и распоряжению своим имуществом.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

- i. Ағыбаев А. Н. Қылмыстық құқық. Ерекше бөлім: Оқулық. Өнд. толық., 3-басылым. — Алматы, 2007.
- ii. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. — Алматы, 2016.